

УДК 327.001.73 (100)
DOI 10.46493/2663-2675-2021-1-2-3

ФУТУРОЛОГІЯ У ГАЛУЗІ ГЛОБАЛІСТИКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Summary

The article presents an analytical review of the global trends in terms of futurology. The main attention is paid to the global problems of world's development which were researched by Rome club, US National Intelligence Council, and Research Office of European Parliament.

Address to the problems of future was caused by the global transformations that brought up the new threats to the world. In the base of the transformations are strategic instability, and possibility of conversion of the military conflicts into full-scale wars.

On the one hand, a number of global problems, particular critical growth of anthropogenic impact on ecology of the planet, total fight for its resources, demography crisis, proliferation of nuclear weapons, international conflicts, and hybrid wars, cast doubts on the idea of «unlimited development» of the world community. On the other hand, the contradictory dynamic of world's development, and the deterioration of relations between «major powers» became continual phenomena.

The contemporary futurological researches of the global trends don't bring positive results which far away from optimism. Primarily it concerns of the futurological forecasts that have been made by the research structures and special institutions. Their forecasts to 2035 noted accelerated the tendency of technogenic influence on ecology system, natural resources of the planet, ultimate climate changes, crises processes in world economy, and danger of the military conflicts escalation. There is a question on the agenda whether mankind is ready to resist effectively these challenges and threats.

Key words: futurology, global trends, ecology, demography, climate, transformed world, sustainable growth.

*Пророкувати складно, особливо майбутнє.
Китайська мудрість*

Актуальність і постановка проблеми. Два перших десятиріччя ХХІ століття свідчать, що шляхи розвитку і сам стан сучасних міжнародних відносин знаходяться далеко від прогнозованих оцінок. Процес формування міжнародного порядку, передусім у «пентагоністичній» конфігурації: США – Європейський Союз – Росія – Китай – Японія, знаходиться у невизначеному стані. Низка глобальних проблем: критичне посилення антропогенного впливу на екологію планети, тотальна боротьба за її ресурси, демографічна криза, а також розповсюдження ядерної зброї, міжнародні конфлікти та гібридні війни ставлять під сумнів ідею про «безмежний прогрес» світової спільноти. До згаданих проблем варто додати наслідки коронавірусної пандемії, передбачити які було важко наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Отже, поширення загального песимізму світовими ЗМІ і невтішні прогнози численних футурологічних центрів щодо майбутнього – це соціально-політична реальність, яка потребує системного аналізу.

У загальному сенсі футурологія є галуззю наукових знань, що спеціалізується на прогнозуванні соціальних процесів. Звернення сучасної науки до проблем майбутнього зумовлено прискоренням глобальних трансформацій, внаслідок яких виникли нові виклики та загрози світу. Суперечлива динаміка світового розвитку та радикальне ускладнення відносин між основними учасниками міждержавної взаємодії набули системного характеру. В основі цих трансформацій – стратегічна нестабільність і підвищення можливості перетворення збройних конфліктів у різних регіонах планети на повномасштабні війни. Очевидно, що перелічені фактори і процеси реально загрожують подальшому існуванню людства. Тому інтерес дослідників до неминучих змін у світополітичних

процесах і формах міжнародного життя має не лише інтелектуально-когнітивну природу, але й суто практичний зміст. Сукупність цих взаємопов'язаних процесів висуває футурологію до авангарду політичних досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення проблем глобального розвитку та міжнародних відносин з позицій сучасної футурології у вітчизняній та зарубіжній політичній науці.

Джерельна база дослідження в основному складається з наукових праць Р. Барнета, Зб. Бжезінського, Г. Брауна, І. Валлерстайна, Й. Галтунга, Т. С. Гантингтона, О. Гелмера, Гордона, К. Грея, С. Гофмана, Г. Кана, Р. Кеохейна, А. Кларка, Ч. Краутхаммера, Д. Медоуза, Дж. Несбітта, Дж. Томпсона, Е. Тоффлера, У. Росту, В. Хармона, Дж. Форрестера та інших представників західної, переважно американської, школи футурології. Наукові праці цих дослідників у галузі міжнародних відносин і світової політики відрізняються високим теоретико-методологічним рівнем і політичною актуальністю. Останнім часом коло дослідників проблем майбутнього стало набагато ширшим в інституційному та індивідуальному плані. В умовах міжнародної нестабільності прогностичним напрямом розвитку світової спільноти займаються не тільки в академічних і дослідницьких центрах США і Європи, але й в інших регіонах. Глобалізаційні процеси та їхній вплив на екологічний стан планети і соціальні системи сучасної цивілізації надав проблемам світового розвитку надзвичайно високої популярності.

Варто зазначити, що серед представників пострадянської політології особливо помітні були російські дослідники: І. Бестужев-Лада, Є. Бажанов, А. Богатуров, М. Делягін, О. Динкін, О. Дугін, С. Караганов, А. Кокошин, В. Кувалдін, М. Косолапов, О. Панарін, К. Сорокін, А. Уткін, А. Урсул та інші. В Україні цю галузь досліджень розробляли О. Білорус, В. Горбулін, Б. Гаврилишин, В. Даниленко, Є. Камінський, Е. Кримський, О. Коппель, Д. Лук'яненко, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, С. Федуняк, М. Фесенко, В. Хонін, М. Шепелєв, С. Юрченко тощо. Наукові публікації згаданих авторів містять багатий інформаційно-фактологічний матеріал і спрямовані на вирішення практичних питань зовнішньої політики та міжнародних відносин. Разом з тим, їхня здебільшого методологічна вторинність, а також недостатньо розвинена дослідницька база суттєво об-

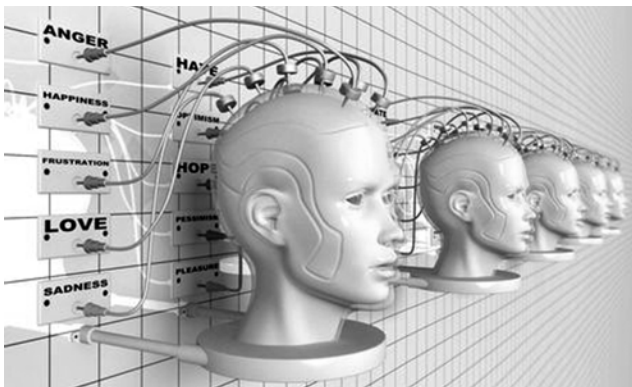
межує вивчення проблем глобалістики та міжнародних процесів з позицій футурології.

Основний матеріал дослідження. Для спеціалістів-міжнародників, насамперед провідних країн світу, важливим залишається завдання теоретичного осмислювання всього комплексу глобальних процесів і практичного опрацювання широкого кола конкретних проблем – від становлення загальних закономірностей міжнародного життя до визначення змісту зовнішньої політики окремих держав. Необхідність у системному дослідженні світових процесів у близькій та віддаленій перспективі зумовлено практичними мотивами, пов'язаними з розробленням стратегії виживання та подальшого розвитку світової спільноти в кризову добу. Практикам у галузі державного управління і стратегічного планування потрібні загальні концепції та конкретні знання для розуміння глибоких трансформацій, що стрімко змінюють світ. За словами відомого американського письменника-фантаста Айзека Азімова, «футурологія із порожньої цікавості дедалі більш перетворюється на необхідного помічника бізнесу та уряду» [1, с. 4].

Авангардом футурологічних досліджень міжнародних відносин і світової політики виступають США з їхньою розвинутою науково-інформаційною базою та потужним фінансовим потенціалом. В організаційному плані США з часів «холодної війни» першими в світі створили систему дослідницьких закладів, що спеціалізуються на сфері аналізу та прогнозування міжнародних процесів. Суто американське «ноу-хау», починаючи з повоєнного періоду, інституціоналізувало численну кількість центрів для проведення міждисциплінарних досліджень у галузі стратегічного планування та ядерних озброєнь, у рамках яких почали проводитися регулярні дослідження з футурології міжнародних відносин.

Зазначимо, що першою інституцією, на яку в США поклали роль головного «мозкового тресту», стала створена 1921 року в Нью-Йорку Рада з міжнародних відносин (РМВ). Ця неурядова і некомерційна, тобто звільнена від податків організація, мала існувати за рахунок членських внесків, пожертв фондів, приватних осіб і корпорацій, прибутків від видавничої діяльності тощо. Головним функціональним обов'язком РМВ повинно було стати забезпечення постійного обговорення міжнародних аспектів американських політичних, економічних і фінансових проблем з наголосом на дослідженні питань зовнішньої політики США [2, с. 10 – 11].

Закінчення Другої світової війни стало наступною фазою у діяльності США щодо «фабрик думок», найбільш відомою з яких є «РЕНД корпорейшн», що була створена 1946 року для міждисциплінарних досліджень у галузі озброєнь. Проте розквіт прогностичної думки США, зокрема її методологічної компоненти, припадає на 1960-ті роки, коли були створені інші футурологічні структури – Гудзонівський інститут та Інститут майбутнього. Футурологічний бум тривав у 70-80 роки ХХ століття, внаслідок чого американські університети та дослідницькі інститути видали коло-

сальну кількість друкованої продукції з актуальних питань міжнародних відносин і світового розвитку.

У той період у футурології відзначались чотири головні теми: 1) оцінка перспектив гонки озброєнь; 2) «трикутник» проблем: зростання населення, ресурсів і довкілля; 3) світовий економічний розвиток; 4) соціальні аспекти розвитку суспільства. Тематика досліджень передбачала прогнозування міжнародних відносин на основі використання комплексу методів і застосування електронно-обчислювальної техніки. Комп'ютерне оброблення величезного статистичного матеріалу, верифікація отриманих результатів у різних аналітичних центрах та їхня прагматична систематизація стали організаційним правилом тогочасної футурології. Методологічними основами прогнозування є програмування, побудова теоретичних та емпіричних моделей, аналітичних сценаріїв, методи екстраполяції та інтерполяції, системно-компаративного та факторного аналізу, а також різноманітні методи соціального конструювання. За таких умов вважається, що футурологія не може слідувати жодному науковому методу, позаяк її прогнози не можуть бути перевірені будь-якими засобами, крім самого майбутнього. ***Майбутнє, тобто прийдешня реальність, виступає як єдиний критерій істинності наукових прогнозів.***

У 1980-ті роки футурологія пододала ще один важливий етап у житті наукової спільноти. В країнах Заходу, зокрема США, несистемні прогнози трансформуються на окрему і самодостатню галузь дослідження міжнародних відносин, світової політики та глобального розвитку. Найзначущими в дослідженні еволюції міжнародної обстановки та використанні його результатів стає низка дослідницьких центрів та інститутів, що співпрацюють з міністерством оборони, міністерством енергетики та впливовими бізнесовими структурами США. Першочерговою є прикладна спрямованість американської футурології, незалежно від академічного державного чи приватного походження: Стенфордський, Пенсільванський, Каліфорнійський, Джорджтаунський університети, Массачусетський технологічний інститут, Брукінгський інститут тощо. На базі цих закладів та окремих дослідницьких структур досліджуються можливі зміни світу та розробляються прогнози, як правило, на 10 – 15 років вперед [3].

Якісно новий етап у розвитку футурології був пов'язаний з глобалістикою як науковим напрямом, теоретичні та методологічні засади якого були закладені видатними мислителями різних часів і народів. Якщо футурологія акцентує увагу на вірогідному розвитку міжнародних відносин, то глобалістика ставить питання про комплексне дослідження майбутнього як виявлення тенденцій і проблем загальносвітового розвитку. ***Отже, під глобалістикою розуміється система наукових знань про генезис, стан і класифікацію глобальних проблем та обґрунтування шляхів їхнього розв'язання.*** Головне, що відрізняє глобалістику від інших наукових дисциплін – це планетарні масштаби досліджень предмету й методи комп'ютерного моделювання економічних, екологічних, демографічних проце-

сів та явищ. До перших міждисциплінарних досліджень належать розробки американських і європейських дослідників (Б. Гаврилишин, Е. Ласло, М. Месарович, Д. Медоуз, Е. Пестель, Дж. Форрестер), що здійснювались за завданням створеного 1968 року Римського клубу, а також спеціалісти, що були об'єднані навколо Проекту моделей світового порядку (Й. Галтунг, Р. Котарі, Г. Лагос, С. Менделовиц, Р. Фалк). Публікація їхніх наукових праць істотно сприяла виникненню зарубіжної глобалістики, що мала справу з детальним вивченням актуальних проблем розвитку сучасного світу. Усього в рамках клубу було підготовлено понад сорок доповідей, присвячених аналізу та прогнозуванню тенденцій світового розвитку.

Важливим досвідом прогнозування глобального розвитку вважається публікація першої доповіді Римського клубу під назвою «Межі росту», яку було розроблено групою вчених під керівництвом Д. Медоуза 1972 року. Заснована на аналізі динаміки таких змінних даних як чисельність населення, обсяги капіталовкладень, земних ресурсів, темпи забруднення довкілля та запаси продовольства, ця доповідь простежувала процес зміни глобальної моделі світу в інтервалі 200 років – від 1900-го до 2100 року. Розрахунки на ЕОМ показали, що при збереженні тогочасних темпів промислового зростання, урбанізації і продовженні тенденцій демографічного розвитку ресурси землі будуть вичерпані впродовж одного століття. У даній моделі принципи «нульового росту» поширювалися на економіку країн світу, чий темпи зростання перевищували аналогічні показники найбільш індустріалізованих держав Заходу. Варто зазначити, що даний проект, незважаючи на деякі прорахунки, заслужено вважається першою спробою спростувати технократичні ілюзії «безконфліктного розвитку» та подивитись на світ з позицій реальних і майбутніх тенденцій, які спроможні поставити світ на грань глобальної катастрофи [4].

Друга доповідь Римському клубу під назвою «Людство біля поворотного пункту» була укладена 1974 року під керівництвом М. Месаровича та Е. Пестеля. Увага в ній акцентувалась на вивченні світу як системи взаємопов'язаних регіонів з притаманними їм особливостями розвитку. Зазначалось, що в минулому світова спільнота була простою сукупністю географічних районів, але в умовах глобалізації вона швидко перетворюється на цілісну структурно-функціональну систему. У такій системі зростання будь-якої окремої частини залежить від наявності або відсутності росту інших частин. Дослідники дійшли висновку, що наслідком цього явища є неминуча серія регіональних катастроф, що загрожує усій системі. Для протидії цьому ефекту та збереженню стану глобальної рівноваги пропонувався перехід до стратегії «органічного росту», тобто диференційного зростання різних частин світової системи, що сприятиме функціонуванню людства як «живого організму» [5, с. 8 – 9].

У десятій доповіді Римському клубу (1980) подальший розвиток світової цивілізації пов'язувався з конвергенцією суспільних систем, яка отримала назву

«провідною картою у майбутнє». Характерно, що один з авторів доповіді, член клубу, Б. Гаврилишин вважав неминучим зближення двох систем – капіталізму та соціалізму – в недалекому майбутньому, умовою для якого він бачив в удосконаленні їхніх політичних і економічних устроїв. Проте непередбачуваний системними прогнозами розпад СРСР і соціалістичної системи радикально змінив світовий порядок, залишивши в нерозв'язаному стані глобальні проблеми.

Того ж 1980 року під егідою Державного департаменту США була підготовлена доповідь «Глобальні проблеми 2000 року». Висновок доповіді був доволі песимістичним: світ наприкінці XX – початку XXI століття «буде менш стабільним і більш вразливим як в екологічному, так і соціально-економічному відношеннях». Як аргументи перелічувався набір майбутніх загроз людству: від перенаселення планети і загострення продовольчої проблеми до нестачі енергетичних ресурсів, руйнування озонового шару, загибелі значної кількості видів рослинного й тваринного світу. На думку авторів доповіді, загострення глобальних проблем набуде критичного характеру, «якщо не будуть здійснені зміни в існуючій стратегії розвитку світу». Відповіддю на цей матеріал стала публікація 1984 року колективного дослідження, яке підготувала група «незалежних» спеціалістів на чолі з колишнім директором Гудзонівського інституту Г. Каном і професором Мерілендського університету Дж. Саймоном. Критичні зауваження на адресу проповіді «Глобальні проблеми 2000 року» зводились до того, що авторів звинуватили у використанні недосконалих даних і старих глобальних моделей. Загальна оцінка доповіді була такою: «...вона не дає адекватної інформації щодо спрямованості розвитку людської цивілізації і не враховує позитивних змін у світі внаслідок колосальних можливостей науки і техніки» [1, с. 23 – 24].

Дійсно, чимало моделей глобального розвитку, побудованих на теоретичних засадах науково-технічного прогресу та принципах нелінійного соціально-економічного розвитку, виглядали як комп'ютерні утопії. Наприклад, у моделі світового господарства, розробленої експертами ООН під керівництвом американського економіста В. Леонтьєва 1977 року, розглядалися майбутні сценарії економічного, демографічного та екологічного розвитку світу 1980, 1990, 2000 років з урахуванням змін у міжнародних економічних відносинах. Розроблені сценарії містили задану установку: необхідно якомога швидше скоротити розрив у рівнях економічного розвитку між індустріально розвиненими країнами центру та слабо розвиненими країнами світової периферії. Згідно зі сценарієм, планувалось до 1990-х років зменшити розрив з пропорції 12 : 1 до пропорції 7 : 1. Експертна доповідь базувалася на закономірностях світогосподарських процесів і містила багато статистичних даних з розвитку окремих країн і регіонів [6].

Наскільки здійснилися такі прогностичні сценарії, видно із сучасного співвідношення економічних потенціалів розвинених країн і країн, що розвиваються.

Тільки невеликій групі так званих неоіндустріальних країн (НІК) Східної Азії – Індонезія, Південна Корея, Малайзія, Таїланд, Сингапур та деяким іншим – вдалося вийти зі «спіралі відставання» і за рахунок модернізації технологічної бази та економічної інфраструктури досягти рівня середньорозвинених країн.

У руслі глобальних досліджень продовжує працювати створений в США 1974 року коштом Фонду Рокфеллера Інститут всесвітнього спостереження (директор Л. Браун). У щорічних доповідях про стан світу розглядаються такі глобальні проблеми як зростання народонаселення, стан земельних ресурсів, енергоспоживання, використання вторинної сировини та нових джерел енергії тощо. Інститут пропонує новітні рішення для нерозв'язних світових проблем, використовуючи поєднання державного керівництва, приватного підприємства та громадянської ініціативи, щоб забезпечити стійкий розвиток у майбутньому. Експерти Інституту розробляють нові показники глобального розвитку, що орієнтують на раціональне використання природних ресурсів і розумну демографічну політику для створення «життєздатного суспільства» за умов екологічного стану сучасного світу. Створений Л. Брауном 2001 року Інститут політики Землі органічно доповнює ці дослідження, розробляючи методи глобального менеджменту [7].

На початку 1990-х років глобалістика, передусім у США і Європі, еволюціонувала в бік аналізу перспектив світового розвитку, об'єднавши цей напрям з розглядом можливостей створення постіндустріальної цивілізації та інформаційного суспільства. Дана проблематика аналізувалась не тільки крізь призму основних тенденцій глобального розвитку, але й методом висунування певних ідеалів: таких як забезпечення «гідності і добробуту людства» (Н. Тінберген), встановлення «загальносвітової цивілізації» (Е. Ласло), досягнення нового етапу «багатства і процвітання» (О. Джаріні). Головним напрямом цих досліджень стали пошуки та аналіз шляхів досягнення «глобального гуманізму» й альтернативних засобів забезпечення миру і міжнародної безпеки (Й. Галтунг, С. Менделовиц). На думку цих дослідників, мірою успіху людства має бути не зростання ВВП або споживання енергії, а обсяг інформаційного розвитку між людьми та якість комунікацій. Проте, як показує історичний досвід, торжество розуму нерідко йде врозріз з культурно-моральними основами буття. Тому розвиток цивілізації може виявитися руйнівним незалежно від пріоритетів: матеріальні цінності та процвітання чи інформаційно-комунікаційні системи та гуманізм.

Зазначимо, що деякі аспекти глобального розвитку за останні п'ятдесят років не були повністю враховані – наприклад, технологічні інновації та негативні зміни навколишнього середовища. Але основна ідея «Межей росту» є актуальною як і в багато років тому: якщо прагнення людства до безмірного зростання на обмеженій території та обмежених ресурсах планети продовжиться, то це неминуче призведе до колапсу існуючого світопорядку. Оскільки світ знаходиться у

критичному стані, постає питання, як змінити матеріалістичну парадигму розвитку світової цивілізації і водночас зберегти її сталий розвиток. Очевидно, що без подолання рушійної сили людського зростання – деструктивного матеріалізму – виконання цього амбітного завдання навряд чи буде можливим. У наш час на це орієнтує підготовлений 2015 року експертами ООН «Порядок дня в галузі сталого розвитку на період до 2030 р.» [8].

Прядок денний (Agenda) містить сімнадцять цілей сталого розвитку (Sustainable Development Goals), які потрібно реалізувати до 2030 року. У доповіді не приховується, що через 15 років людство може опинитися у більш важкій ситуації. Для розуміння сенсу доповіді спершу необхідно ознайомитися з її резюме (Executive Summary). Воно починається з оптимістичної тези, що світ може мати квітуче майбутнє для всіх за умови припинення руйнування планети. Експерти зазначають, що «безупинне зростання веде до виникнення величезних протиріч з планетарними обмеженнями», а світова економіка, яка знаходиться під диктатом фінансової системи, сприяє збільшенню розриву у термінах добробуту та прибутку». Зазначається, що «чисельність населення планети якомога скоріше має скоротитися не тільки через екологічні, але й через соціо економічні причини». Негативними явищами є глибока соціальна нерівність, «держави-невдахи», громадянські війни, безробіття та масові міграції, що «призводять сотні мільйонів людей у стан жаху та відчаю», як відзначається в доповіді [8].

Далі підкреслено, що цілі соціо економічного спрямування можуть зруйнувати екологічні цілі: стабілізацію клімату, збереження океанів, припинення втрат біологічного розмаїття. Для уникнення цих негативів пропонується опиратися на інтегрований підхід у прийнятті політичних рішень, відмовившись від сьогочасних «вежеподібних» структур (silo-based structures). У першій главі доповіді надана діагностика нестійких трендів сучасності, один з яких має назву «Антропоцен», тобто епоха домінування людини на планеті в усіх аспектах, разом з її біогеохімічним складом. У резюме доповіді зазначається, що «майбутнє для всіх» потребує, аби економічний добробут вищою мірою був позбавлений від знищення природних ресурсів, передусім унаслідок інтенсивного розвитку сільського господарства та забруднення атмосфери. Також пропонується, щоб легітимність повного національного суверенітету стосувалась усіх ресурсів, які впливають на планету.

У другій главі доповіді пропонується аналіз, що описує фундаментальну філософську кризу суспільства в сучасній фазі, починаючи з циркулярного листа Laudato Si Папи Франциска. Зазначається, що основи релігій і спільних віросповідань так само як економічна система походять з часу, що відповідали «порожньому світу» («empty world», Herman Daly), й абсолютно непридатні для теперішнього «повного світу» («full world»). «Капіталізм, – зазначається в резюме доповіді, – з його акцентуванням на короткочасну максимізацію прибутку, веде людство хибним шляхом – у напрямку

дестабілізації клімату та деградації екосистеми». Для якісної зміни ситуації пропонується «Нова просвіта», котра призначена для «справжнього світу» і «сталого розвитку». Автори доповіді вважають, що «Нова просвіта» має брати до уваги переваги балансу замість порожніх доктрин. Йдеться про баланс між людиною та природою, між короткочасними та довготерміновими цілями, між суспільними та приватними інтересами [8].

Отже, дані положення можуть розглядатися як найбільш раціональні та такі, що мають практичне значення. Проблема полягає в тому, чи зможуть природні ресурси виснаженої планети чекати, доки людська цивілізація подолає довгий шлях «Нової просвіти»?

Втім, Римський клуб залишається основним майданчиком і «фабрикою думок», що стимулює порядок денний для аналітиків-глобалістів та слугує орієнтиром для значної частини світової політичної еліти. Чергова Доповідь, яку було представлено 2018 року колективом авторів під керівництвом двох президентів Римського клубу Е. Вайцеккера (Німеччина) і А. Війкмана (Швеція), має незвичну назву: «Come on! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети». Головна ідея цього неординарного дослідження полягає в тому, що «світ, у якому домінує людина, все ще може мати процвітаюче майбутнє для всіх, але для цього необхідно припинити деградацію планети». У вступній частині книги – «Світ у стані безладу» – зазначається, що «чисельність населення планети необхідно стабілізувати якнайшвидше, і не лише з метою захисту довкілля, а виходячи із беззаперечних соціальних та економічних міркувань. Безперервне зростання призводить до масових зіткнень з природними межами планети, а економіка під диктатом фінансової системи з її схильністю до спекуляцій призводить до зростання розривів у добробуті і доходах». Автори не перебільшують, зазначаючи, що «глибока соціальна нерівність, неблагополучні держави, збройні конфлікти та громадянські війни, безробіття та масова міграція залишили сотні мільйонів людей у стані страху та відчаю» [9, с.6 – 11].

Дуалістичним за змістом є питання про розвиток міжнародних відносин в умовах суперечливих тенденцій глобального світу. З одного боку, міжнародні відносини не можуть не залежати від мегатрендів світового рівня, з іншого – їхній розвиток впливає на геополітичну, економічну та екологічну системи планети. Отже, міжнародні відносини і глобальний розвиток знаходяться у системі функціональної взаємозалежності. Водночас домінуючий вплив глобальних факторів розвитку на міжнародні відносини з високим ступенем вірогідності трансформує їх на стани національного виживання.

Інтегральна екстраполяція чинників глобалізаційних процесів на міжнародну систему стає важливим завданням для багато профільного середовища дослідників.

Одним з таких досліджень є опублікована Національною розвідувальною радою США доповідь «Глобальні зміни світу – 2025». Це була четверта

спроба розробити сценарії та оцінки щодо глобальних трансформацій світу (попередні зроблені на період до 2010, 2015, 2020 років). За цих обставин слід підкреслити, що Національна розвідувальна рада є аналітичним відділом Управління директора розвідки США. Згадана доповідь відображає позицію американських спеціальних служб і публікується кожні чотири роки. «Глобальні зміни світу – 2025», яку було підготовлено із залученням різноманітних груп експертів і науково-дослідних центрів, містила чотири сценарії імовірного розвитку світополітичних подій і потенційних наслідків. Насамперед зазначалось, що «до 2025 р. не залишиться єдиного міжнародного співтовариства, яке складається з національних держав», а США залишаться єдиною країною, що перевершуватиме інші держави за потужністю, але її панування послабиться» [10, с. 15].

Головним об'єктом прогностичного аналізу була міжнародна система, яку було оцінено як «багатополлярну з багатьма скупченнями державних і недержавних акторів». Відповідно, при такому міжнародному порядку загальний підхід до глобального управління буде неможливим. Неоднорідність інтересів та акторів сприятиме зменшенню ролі ООН у покращенні розуміння між країнами-учасницями заради багатосторонньої діяльності – особливо в рамках Ради Безпеки для проведення радикальних реформ Організації. Важливими моментами відповідно до змісту чотирьох сценаріїв були такі прогнози: радикальні зміни геополітичного ландшафту – Світ без Заходу; відсутність остаточного вирішення екологічної проблеми; зростання конфліктного потенціалу через боротьбу за ресурси планети; рух на захист навколишнього середовища, який здатний об'єднати світ. Доповідь визнала неминучим майбутній розподіл влади в багатополісному світі, в якому США впродовж найближчих 15 – 20 років залишаться найвпливовішим індивідуальним актором серед інших країн світу, а зміна ситуації у провідних державах, особливо Китаї та Росії, стане визначальним чинником зовнішньої політики США [11, с. 37, 57, 76, 89, 93].

Чергова – п'ята – доповідь аналогічного спрямування була підготовлена Національною розвідуваль-

ною радою США на період до 2030 року. Мета доповіді полягала в тому, щоб «створити платформу для стимулювання стратегічного мислення шляхом визначення критичних тенденцій і потенційних протиріч у трансформації міжнародної системи та чинників формування альтернативних світів». Чергове дослідження було змістовніше за попередні, а в його укладенні взяло набагато більше дослідників з основних університетів і дослідницьких центрів США. У доповіді значне місце було відведено визначенню впливу США на еволюцію міжнародної системи. Окремо зазначалося, що одним з визначальних завдань є з'ясування позицій великих держав щодо двох обставин: відбувається падіння чи зростання світового впливу США. Автори дослідження зазначали про можливість двох оцінок, де кожна повинна заслуговувати на увагу. Було запропоновано більше уваги надавати вивченню складних відносин між державними і недержавними акторами світової політики. Визначенню ролі Китаю і Росії в міжнародній політиці також знайшлося місце. Експерти відмітили тенденцію до недооцінки впливу цих держав у світі, що має свої розбіжності. Чимало уваги міжнародних експертів було присвячено розгляду причин кризових явищ, проявам радикальних ідеологій, наслідкам пандемії та іншим «негараздам» у міжнародних справах [12].

Останні дослідження трендів глобального розвитку до 2035 року, що були проведені й опубліковані Національною розвідувальною радою США, Атлантичною Радою та Європейським Парламентом упродовж 2016 – 2019 років, зосереджувалися на проблемах економічного, соціального та екологічного характеру. Акцент у дослідженнях на процесах стагнації світової економіки та кризових явищах у демографії й екології був обумовлений відображенням реальності та прогнозуванням майбутнього глобального розвитку. Особливо це стосувалося доповіді, підготовленої дослідницькою службою Європейського Парламенту. Міжнародні відносини розглядалися винятково як похідні та другорядні серед інших процесів глобалізованого світу [13].

Однак, повторюючи основні положення попередніх доповідей, вони не містили якісно нових висновків і пропозицій щодо розв'язання проблем майбутнього. Перспективне бачення тенденцій розвитку світу зводилося до переліку відомих питань і методик, які використовують країни світу для подолання існуючих проблем. Відсутність нових парадигм і методів глобального управління та консолідованого підходу до його вирішення гальмує цей процес і свідчить про неготовність світової політичної та фінансово-економічної еліти розв'язувати нагальні проблеми сьогодення, що мають тенденцію до стрімкого зростання в майбутньому.

Тому поглиблення рівноправного співробітництва в усіх сферах міжнародних відносин залишається дієвою альтернативою щодо небезпек політичного антагонізму та тотального суперництва між державами.

Міжнародна діяльність України також пов'язана з вирішенням питань глобальної політики. На

думку члена Римського клубу вченого-економіста українського походження Б. Гаврилишина, Україна має бути відкритою для глобальних структур, щоб користуватися їхніми рекомендаціями з метою соціально-економічної модернізації. Він вважав, що за її результатами Україна може посісти гідне місце серед ефективних суспільств Європи та світу. Таку позицію щодо створення ефективної економіки через побудову ефективних інституцій вчений обґрунтував у своїй праці «До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє» [14].

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року», Україна з урахуванням специфіки власного розвитку визначила наріжні цілі стратегії сталого розвитку до 2030 року. Повний текст Національної доповіді України був опублікований у жовтні 2017-го, а 20 вересня 2019 року був виданий Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [15, 16].

Цілі сталого розвитку є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України. Концентрація цілей навколо вирішення завдань у соціально-економічній галузі зумовлена станом її політичної системи, виробничої бази, екології та соціального добробуту. У цьому контексті теза про активізацію діяльності України в рамках глобального партнерства сприймається як прагнення досягти цілей миролюбної, демократичної і розвиненої держави в успішному міжнародному середовищі.

Висновки:

- результати футурологічних досліджень мають суперечливий характер, а їхні висновки та пропозиції знаходяться в стані осмислення та дискусій в рамках різних підходів до розв'язання актуальних проблем глобального розвитку;
- сучасна глобалістика, яка побудована на реалістичному підході до розв'язання комплексних проблем світового розвитку, має певні переваги у вирішенні питань національного розвитку та міжнародних відносин;
- глобалістика стверджує, що світова спільнота виходить на критичний рубіж свого розвитку внаслідок безперервного економічного зростання та нераціонального використання природних ресурсів, які опинилися у катастрофічному стані;
- стабільний період зростання добігає кінця, оскільки держави намагаються розв'язати проблеми енергетичних та інших природних ресурсів шляхом тотального суперництва, а уряди втрачають легітимність через неспроможність ефективно протидіяти катастрофам природного та соціально-політичного характеру;
- відбувається зростання напруженості між головними акторами багатополосного світу, а їхня бороть-

ба за розширення геополітичного впливу стає основною загрозою міжнародній стабільності та безпеці;

- світовий порядок, побудований на силі, суперництві та залякуванні, має бути змінений на такий, що орієнтується на міжнародне лідерство, співробітництво та взаємну допомогу;
- транснаціональні еліти, зокрема країн глобального центру, демонструють неготовність протистояти викликам і загрозам світу у сферах геополітики, економіки, екології, демографії, культури, охорони здоров'я, міграції тощо;
- імперативи виживання, сталого розвитку та безпеки потребують побудови міжнародної системи, що орієнтуватиметься на мирне співіснування різних етнополітичних і соціокультурних утворень у рамках глобальної спільноти.

Сергій ШЕРГІН,

*доктор політичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Київський міжнародний університет*

Список використаних джерел:

1. Лейбин В. М. Зарубежная глобалистика: проблемы и противоречия. – М. : «Знание», 1988. – 64 с.
2. Кобринская И. Я. «Мозговые тресты» и внешняя политика США, – М. : Междунар. отношения, 1986. – 64 с.
3. Уткин А. И. Американская футурология международных отношений в XX веке. – М. : Наука, 1990. – 176 с.
4. Meadows, D.H. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind / D.H. Meadows, J. Randers, D.H. Meadows, W.W. Behrens // Universe Books, 1972. — 211 p.
5. Mesarovic M. and Pestel E. Mankind at the Turning Point. The Second Report to Club of Rome. – N.Y. : Dutton & Co, 1974. – 210 c.
6. The future of the World Economy. A United Nations Study by Wassily Leontief, et al. N.Y. : Oxford University Press, 1977. – 110 p.
7. Браун Л. Мир на грани. Как предотвратить экологический и экономический коллапс = World on the Edge: How to Prevent Environmental and Economic Collapse. – М. : АСТ-Пресс, 2013. – 208 с.
8. Резолюция 70/1, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 25 сентября 2015 г. Преобразование нашего мира. Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unctad.org/meetings/SessionalDocuments>
9. Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу / Ернст Ульріх фон Вайцекер, Андерс Війкман; переклад з англ. Ю.Сірош; за наук. ред. В.Вовка, В.Бутка. К. : Саміт-Книга, 2019. 276 с.
10. Глобальні зміни світу – 2025. Доповідь Національної розвідувальної ради США. Переклад з англ. – Львів : Літопис, 2010. – 188 с.
11. Global Trends 2025: A Transformed World. Washington D.C. : GPO, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.files.ethz.ch/isn/2008_11_global_trends_2025
12. Global Trends 2030: Alternative Worlds. Washington D.C. : GPO, 2012. – 137 p.
13. World Trends to 2035: Economy and Society. European Parliamentary Research Service, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.europarl.europa.eu/STUD/2018/EPRS_STU\(2018\)627126_EN](https://www.europarl.europa.eu/STUD/2018/EPRS_STU(2018)627126_EN)
14. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговказ в майбутнє: доповідь Римському клубові. – Вид 3-тє, доповн. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
15. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1
16. Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.Офіційне_інтернет-представництво_Президента_України_documents